

Cor van Bree

Roermond

Een onderzoek naar structuurverlies

Abstract

Investigations of loss of structure in the dialects of Twente (in the eastern part of the Netherlands) have shown that not all kinds of elements disappear to the same extent. Accent and syntax are very stable, lexical phonology is less stable and morphology and lexicon (content words) are the least stable. Does the same stability gradient show up in the city of Roermond (in Limburg, in the southern part of the Netherlands)? And is the overall loss in Roermond more or less the same as in Twente? To answer these questions 60 inhabitants (male and female, old and young) were interviewed. The degree of loss of structure was measured in two ways: by calculating a percentage for the correct dialect knowledge of the complete group of informants and by dividing the dialect score of the young people by the dialect score of the older people. The results do not give a full answer to the first question, mainly because a number of elements showed almost no loss. This also implies that the Roermond dialect retains its position better than the Twente dialect. An exception is the lexicon that suffers from a great extent of loss as was also the case in the Twente dialect. The favourable situation of the Roermond dialect can be attributed to a rather positive attitude of the inhabitants of this city towards their dialect. However, crucial for the survival of the dialect will be whether this positive attitude will manifest itself in actual behaviour.

1. Inleiding

Het is een bekend feit dat de dialecten in deze tijd “achteruitgaan”, dat wil zeggen dat ze niet alleen steeds minder vaak worden aangeleerd en gebruikt (functieverlies) maar ook steeds meer hun oorspronkelijke structuur verliezen (structuurverlies). Zo maken steeds meer dialectelementen plaats voor standaardtalige elementen en gaan de dialecten als gevolg daarvan steeds meer op de standaardtaal lijken. Dit proces speelt zich echter niet in alle delen van het taalgebied in hetzelfde tempo af en ook manifesteert het

zich niet in alle onderdelen van de taal in gelijke mate. Dit laatste kwam duidelijk naar voren bij een onderzoek, in de periode 1982-1987, in Twente (Haaksbergen en Enschede) (zie Van Bree 1985 of 1992). Zo bleek daar een sterk verlies bij de inhoudswoorden (voortaan als lexicon aangeduid) te bestaan maar een gering in het gebruik van constructies.

In dit artikel wordt verslag uitgebracht van een vergelijkbaar onderzoek, in 1996-1997, in Roermond.¹ Twee vragen stonden daarbij centraal. De eerste vraag was of zich in Roermond dezelfde verliesvolgorde manifesteert als in Twente. Dit is goed na te gaan omdat het (zuidoostelijke) Roermonds en het (noordoostelijke) Twents op veel punten een vergelijkbare structuur hebben (zie 3.5).² De tweede vraag was of het structuurverlies in Roermond van dezelfde omvang is als in Twente of misschien groter of kleiner. Een of ander zou verband kunnen houden met de mate waarin er voor het dialect positieve waardering bestaat. Omdat er nog enkele vragen open bleven, werd op 14 september 2002 nog een kort aanvullend interviewonderzoek verricht.

Het artikel is als volgt opgebouwd. Allereerst worden in paragraaf 2 enige theoretische overwegingen ten beste gegeven.³ Paragraaf 3 is gewijd aan de wijze van onderzoek: de keuze van de informanten en de inhoud van de interviews. De resultaten worden voor het grootste deel besproken en geëvalueerd in paragraaf 4. Paragraaf 5 is gewijd aan de vraag of een morfologisch patroon (in casu de Umlaut) in het Roermonds (RM) nog voor uitbreiding vatbaar is. Als dat niet het geval is, kan dat als een veeg teken voor de “vitaliteit” van het dialect worden beschouwd. Enkele items uit het aanvullende interview komen hierbij aan de orde. Daarna volgt in paragraaf 6 de conclusie.

---

¹ Dit onderzoek werd verricht door een Leidse doctoraalwerkgroep, bestaande uit 15 studenten, onder leiding van Dr. Agnes Sneller en mijzelf. Twee studenten, Simone Boitelle en Robin Meeuwisse, hielden zich in het kader van een onderzoeksopdracht bezig met de verwerking van de resultaten. Ik dank laatstgenoemde en Ariane van Santen (Leiden) voor een kritische lezing van een voorlopige versie van dit artikel; verder dank ik alle informanten en Dr. Pierre Bakkes (Roermond) die als contactpersoon wilde fungeren en eveneens een voorlopige versie kritisch wilde doorlezen.

² Er is zoals bekend meer onderzoek naar structuurverlies gedaan. Dat onderzoek is echter door verschil in opzet niet of minder goed met het Roermondse en Twentse onderzoek te vergelijken. Dat geldt ook voor het onderzoek van Pierre Bakkes (Bakkes 1996) in het niet ver van Roermond gelegen Montfort. Bakkes werkt namelijk niet met interview- maar met gespreksmateriaal; bovendien komen de onderzochte items vaak niet overeen.

³ Voor een meer in detail uitgewerkte theorie zie Van Bree 1992 en Van Bree 2001. Zie ook De Vink te verschijnen. Deze theorie knoopt aan bij bepaalde aspecten van de talen-in-contacttheorie van Van Coetsem. Zie hiervoor bijvoorbeeld Van Coetsem 2000.

2. Enige theoretische overwegingen

Hoe is het proces van structuurverlies te begrijpen? We zouden hiervoor twee *prototypische* stadia kunnen onderscheiden. In het eerste stadium, het stadium van de ouderen, wordt het dialect als T1 en de standaardtaal als T2 aangeleerd; in het tweede stadium, het stadium van de jongeren, wordt de standaardtaal als T1 aangeleerd en het dialect als T2. Het gaat hier, om ieder misverstand te voorkomen, om een zeer globaal onderscheid; vandaar dat we ook van prototypische stadia hebben gesproken. Maar het onderscheid kan van belang zijn om enigszins greep op de ingewikkelde werkelijkheid te krijgen. In de werkelijkheid is er meestal sprake van een (bijna) simultane taalverwerving waarbij geleidelijk, over de generaties heen, de talige dominantie in de richting van de standaardtaal verschuift. Dat ouders hun kinderen graag misschien nog niet altijd *in* maar dan toch wel *met* de standaardtaal laten opgroeien, is hierbij een belangrijke factor.

Voor een goed begrip van het proces van structuurverlies is er nog een tweede onderscheid van belang, dat tussen *stabiliteit* gerelateerd aan de spreker en *stabiliteit* gerelateerd aan de taalvariëteit. Bij de stabiliteit gerelateerd aan de spreker gaat het om de vraag van welke taalelementen⁴ de spreker zich niet of weinig bewust is en van welke hij of zij zich sterk bewust is. De eerste elementen noemen we stabiel, de tweede instabiel. Bij een tweede-taalverwervingsproces zullen de eerste gemakkelijk vanuit een T1 in een T2 doordringen, de tweede zullen dat niet doen maar zullen juist gemakkelijk worden verworven. Bij stabiliteit gerelateerd aan de taalvariëteit gaat het om de vraag welke elementen in een taalvariëteit over de generaties heen blijven bestaan. (De laatste vorm van stabiliteit zullen we ter onderscheiding van de eerste als V-stabiliteit aanduiden.)

In het eerste stadium is de standaardtaal dus T2. Omdat de standaardtaal sociaal zeer dominant is en deze ook op school wordt aangeleerd, is er (althans in Nederland) sprake van een tamelijk succesvolle tweede-taalverwerving. Het zijn voornamelijk de duidelijk stabiele elementen die vanuit het dialect in de standaardtaal doordringen, namelijk de “uitspraak”, algemener het “accent”, en de syntaxis (inclusief de functiewoorden). De uitspraak, de precieze manier waarop de fonemen worden uitgesproken, is een fysiologische aangelegenheid en daardoor sterk geautomatiseerd. Ook prosodische aspecten, namelijk aard en positie van de klemtoon en het verloop van de intonatie, kunnen tot het “accent” (hieronder voortaan als fonetiek aangeduid) gerekend worden. De syntaxis is stabiel omdat het hier een taalonderdeel met een hoge abstractie-

⁴ *Taalelementen* moet hier zo ruim mogelijk worden begrepen: niet alleen woorden of woordvormen, ook constructies en regels vallen eronder.

graad betreft: syntactische regels kunnen immers over het algemeen in termen van algemene grammaticale categorieën worden geformuleerd.

In het tweede stadium is het dialect T2. In de standaardtaal die de jongeren van de ouderen overnemen, komen de zojuist genoemde stabiele elementen voor. Deze dringen opnieuw door, nu vanuit de standaardtaal in het dialect. Het zijn dus ook V-stabiele elementen. Van de overige dialectelementen geldt *grosso modo* dat ze moeten worden aangeleerd. Hierbij moeten we rekening houden met *imperfect learning*: de jongeren leren het dialect, afgemeten aan de oude norm, nog maar gebrekkig aan doordat ze het vooral op straat van de peer group oppikken en het corrigerende voorbeeld van de ouderen vaak moeten missen. Het bewustzijn omtrent de aan te leren elementen gaat dan een belangrijke rol spelen: hoe sterker het bewustzijn, anders geformuleerd: hoe groter de opvallendheid, des te eerder de elementen zullen worden verworven. Dat kunnen we dus verwachten bij de duidelijk instabiele elementen, elementen die niet sterk geautomatiseerd zijn en geen hoge graad van abstractie hebben. We moeten hierbij denken aan de lexicale fonologie⁵ en het lexicon. De morfologie bevindt zich globaal genomen in het midden, tussen de duidelijk stabiele pool van de syntaxis en de duidelijk instabiele van het lexicon en de lexicale fonologie. Bij de morfologie gaat het immers enerzijds om regels wat aan de syntaxis doet denken, en anderzijds om morfemen wat aan het lexicon doet denken. De verwachting kan dus zijn dat de morfologie niet gemakkelijk meer doordringt maar gemiddeld ook niet goed wordt aangeleerd: ze is daarvoor enerzijds niet stabiel en anderzijds niet instabiel genoeg. De morfologie is overigens sterk gedifferentieerd: de flexie zit bijvoorbeeld dicht bij de syntaxis, de afleiding bij het lexicon.

De dialectelementen die V-stabiel blijken te zijn, dringen dus door, eerst vanuit het dialect in de standaardtaal en daarna vanuit de standaardtaal in het dialect, of ze worden (in het tweede stadium) aangeleerd. Voorzover ze niet doordringen of worden aangeleerd, zijn ze V-instabiel en maken ze plaats voor elementen uit de standaardtaal. In grote lijnen is dit beeld in overeenstemming met de werkelijkheid. Die werkelijkheid is wel iets ingewikkelder. Bij een tweede-taalverwerving treden evenals bij een eerste-taalverwerving

---

⁵ De lexicale fonologie moet goed onderscheiden worden enerzijds van de “uitspraak” en anderzijds van het lexicon. Wanneer Twenten in hun standaardtaal in plaats van *èende* het woord *eend* gebruiken, hebben ze de juiste fonemen gekozen maar kunnen die nog wel op een Twentse manier uitspreken. Zo kunnen ze de *ee* zuiver monoftongisch uitspreken terwijl de standaarduitspraak licht diftongisch is. Het verschil tussen *èende* en *eend* is lexicaal fonologisch, dat tussen *eend* met monoftong en *eend* met lichte diftong is een uitspraakverschil. Als Twents en Nederlands duidelijk andere woorden hebben die niet zoals *èende* en *eend* met elkaar kunnen worden geïdentificeerd, is er sprake van een lexicaal verschil. Een voorbeeld daarvan is Twents *siepel* tegenover Nederlands *ui*.

overgeneralisaties op. De kans daarop wordt vergroot bij imperfect learning. Door overgeneralisatie ontstaan hyper- en pseudodialectismen. Een hyperdialectisme in het Twents (TW) is een vorm als *woagen*⁶ in plaats van *wagen*. Aan Standaardnederlands (SN) *aa* beantwoordt in het TW óf *oa* óf *aa*, in bijvoorbeeld *sloapen* en *wagen*. De klankcorrespondentie SN *aa* - TW *oa* is hier hypercorrect uitgebreid tot *wagen*. Een pseudodialectisme is een vorm die niet als hyperdialectisme kan worden geïnterpreteerd maar wél naar analogie van een andere dialectvorm moet zijn gemaakt, b.v. de TW meervoudsvorm *knees* ‘knieën’ in plaats van *kneene* naar analogie van de vele meervouden op *-s*. Behalve met hyper- en pseudodialectismen moeten we met tussenvormen rekening houden. Een voorbeeld daarvan is *ze heeft haar knie kapot*, welke manier van uitdrukken begrepen kan worden als een soort compromis tussen *ze heeft de knie kapot* en *haar knie is kapot*.

Globaal stellen we dus vast dat de duidelijk stabiele en de duidelijk instabiele elementen een grote en de niet duidelijk stabiele of instabiele elementen een kleine kans hebben om V-stabiel te zijn. Het probleem is echter dat bij het onderzoek in Twente bleek (en het blijkt bij ieder onderzoek naar structuurverlies) dat het (duidelijk instabiele) lexicon juist niet V-stabiel is. Het lexicon wordt in tegenstelling tot de lexicale fonologie niet goed meer aangeleerd. Een oorzaak kan zijn dat de woorden stuk voor stuk in verhouding tot de meeste fonemen weinig frequent zijn. Bovendien vormen ze een nogal losse verzameling terwijl er bij de fonemen van een systeem sprake is. Er kunnen dus meer factoren in het spel zijn dan alleen de geautomatiseerdheid en de graad van abstractie. Frequentie is er dus één van, verder de systematiciteit oftewel de gestructureerdheid. Bij gestructureerdheid kunnen we ook aan de doorzichtigheid van een patroon denken. Van optimale doorzichtigheid is sprake wanneer met behoud van de betekenisverhouding uit elementen met vorm a steeds elementen met vorm b worden afgeleid en omgekeerd. Hoe doorzichtiger een patroon, des te beter het naar verwachting zal worden aangeleerd. Ten slotte (maar de opsomming is niet volledig) kan van invloed zijn of er al dan niet sprake is van duidelijke klankverschillen in sterk beklemtoonde syllabe. Die vallen op en zullen dus gemakkelijk verworven worden. Bij de bespreking van de resultaten zullen we waar dat zinvol is op deze factoren wijzen.

De hierboven in hoofdzaken gegeven theorie werd in grote trekken door het TW onderzoek bevestigd. Op grond van de resultaten van dit onderzoek

⁶ Voor de “donkere” *aa* heb ik consequent, zowel voor het RM als het TW, de spelling <oa> gebruikt.

en van een onderzoek in Borne (zie Van Bree 1992⁷) kan de onderstaande V-stabiliteitshiërarchie worden opgesteld (zie schema). Hierin neemt van links naar rechts de V-stabiliteit af. De (niet onderzochte) fonetiek is als het meest V-stabiele element uiterst links geplaatst. Ook aan mensen die verder voortreffelijk een bepaalde taal spreken, kan men nog vaak aan een licht accent horen wat hun her- of afkomst is. Bij het onderzoek bleek dat wat doordringt V-stabieler is dan wat aangeleerd wordt; vandaar dat de fonetiek en de syntaxis meer naar links staan dan de lexicale fonologie.⁸

SCHEMA

doordringen:	aanleren:	
V-stabiel:	V-stabiel:	-V-stabiel:
fonetiek	syntaxis	lexicale fonologie morfologie lexicon

Manifesteert zich deze V-stabiliteitshiërarchie ook in het Roermonds?

3. Wijze van onderzoek

3.1. *De informanten*

Er werden in 1996-1997 60 Roermondenaars, telkens door twee interviewers, thuis met als voertaal het SN geïnterviewd, 29 tussen 60 en 78 jaar (14 vrouwen en 15 mannen) en 31 tussen 18 en 36 jaar (14 vrouwen en 17 mannen). Er waren dus twee duidelijk afgebakende leeftijdsgroepen, zodanig gekozen dat een vergelijking in schijnbare tijd mogelijk was (zie hierover verder 4.1). Voor beide leeftijdsgroepen is naar een (redelijk) evenwichtige verdeling over de beide seksen gestreefd. Alle informanten waren in Roermond (voortaan: RM) opgegroeid en hadden daar ook het grootste deel van hun leven gewoond. Naar sociale klasse is niet gedifferentieerd; het doorslaggevende criterium was of men zichzelf, hoe gebrekkig misschien ook, als dialectspreker beschouwde.⁹ Zowel bij de jonge vrouwen als bij de jonge mannen waren

⁷ Dit onderzoek was anders dan het onderzoek in Haaksbergen en Enschede, dat op het dialect gericht was, gericht op het doordringen van dialectelementen in de standaardtaal (vergelijk het eerste stadium).

⁸ Een probleem bij de syntaxis deed zich voor bij het onderzoek in Haaksbergen en Enschede: de woordvolgordes kwamen daar nog lager uit dan het lexicon. Waarschijnlijk moet dit toegeschreven worden aan ongelukkig gekozen testitems.

⁹ De meesten behoorden tot de categorie van de “hoofd”arbeiders. In de oudere leeftijdsgroep waren er 9, in de jongere 2 “hand”arbeiders. Voorbeelden van hoofdarbeiders zijn: hoofd administratie, onderwijskundige, bedrijfsleider, administratief medewerkster, student, assurantie-adviseur, van handarbeiders: onderhouder benzinepompen, landbouwer, huisvrouw, chauffeur.

er 4 die aangaven niet met het dialect te zijn opgegroeid (maar het blijkbaar later hebben opgepikt). Van deze informanten hebben we een aparte groep gemaakt zodat we bij de jongeren 10 vrouwen en 13 mannen als “geboren” dialectsprekers overhielden. Verder bleken er van de oudere mannen 5 en van de oudere vrouwen 4 lid te zijn van de vereniging ‘Veldeke’. Voor een overzicht van de informanten zie tabel 1.

TABEL 1: OVERZICHT INFORMANTEN

	oud	jong	ND	tot	(VE)
vrouwen	14	10	4	28	(5)
mannen	15	13	4	32	(4)
tot.	29	23	8	60	(9)

Toelichting: ND = niet met het dialect opgegroeide informanten (niet verwerkt in de kolom ‘jong’). VE = leden van ‘Veldeke’ (ook verwerkt in de kolom ‘oud’).

Het Twentse (voortaan: TW) onderzoek kwam wat de opbouw van het informantenbestand betreft met het RM overeen. Alleen was in TW door de keuze van zowel Haaksbergen als Enschede als onderzoeksplaats ook het verschil platteland - stad verdisconteerd. Voor details zie Van Bree 1985 of 1992.

Het aanvullende RM interview van 14 september 2002 bleef beperkt tot 9 jongere informanten tussen de 20 en de 40 jaar (5 mannen en 4 vrouwen). Op één na hadden ze ook aan de interviews van 1996-1997 deelgenomen.¹⁰ Het onderzoek bleef om der wille van de tijd tot jongeren beperkt, ook vanuit de gedachte dat wat bij hen nog goed bekend zou zijn, als zodanig ook voor de ouderen zou mogen worden aangenomen.

3.2. *De interviewonderdelen*

3.2.0. OPMERKINGEN VOORAF

De in 1996-1997 afgenomen interviews hadden betrekking op alle onderdelen die in de taal te onderscheiden zijn: het lexicon, de lexicale morfologie, de morfologie (flexie en afleiding) en de syntaxis (inclusief de functiewoorden). Alleen de fonetiek ontbrak omdat die beter experimenteel kan worden onderzocht. Verder is, bij de morfologie, ook de samenstelling niet verdisconteerd omdat daar moeilijk voorbeelden voor waren te vinden. Het grootste deel van het interview bestond uit vertaalopdrachten: vertalen van woorden en

¹⁰ Eén informant, een meisje van 19 jaar, moest afvallen omdat ze Nederlands bleek te studeren en daardoor te taalbewust was.

zinnen van het SN in het RM. Afwijkingen van dit patroon worden hieronder vermeld. De onderdelen werden door elkaar heen aangeboden. Op het eind werden nog enkele vragen over gebruik en waardering van het RM gesteld die tijdens een gesprek konden worden beantwoord (voortaan aangeduid als de gespreksvragen). Omdat geen vergelijking met TW mogelijk is, wordt van deze vragen alleen incidenteel gebruik gemaakt. In een andere publicatie hoop ik erop terug te komen.

Bij het lexicon en de lexicale fonologie zijn de testitems willekeurig gekozen. Bij de morfologie zijn voor het dialect karakteristieke procédés geselecteerd; bij de keuze van de items is naar een ruime variatie gestreefd. Voor de syntaxis zie 3.4. We maakten gebruik van de volgende bronnen: Bakkes 1996, Kats 1939, Kats 1977, Kats 1985, Schmitz 1978 en Simons 1889.

De onderdelen van het aanvullende interview komen bij de bespreking van de resultaten aan de orde.

3.2.1. HET LEXICON

Hiervoor moesten de informanten 5 SN woorden in het RM weergeven: *azijn*, *seringen*, *bidprentje*, *nootmuskaat* en *fles jenever* (in het RM: *æk*, *krøednaegelkes*, *helske*, *besjoat*, *boebbeltje*) en 5 RM woorden in het SN: *moefele*, *röpse*, *perleje*, *faazel* en *gefief* (in het SN te omschrijven als: *met smaak eten*, *een boer laten*, *over koetjes en kalfjes praten*, *slap/zwak/nietig* en *vlug/behendig*). Verder is er met plaatjes gewerkt waarop respectievelijk een broek, penen en een mier waren afgebeeld: RM *boks*, *krotte* en *oamezeik*. De informanten moesten telkens aangeven of ze de woorden ook zelf nog zouden gebruiken.¹¹

3.2.2. DE LEXICALE FONOLOGIE

Getoetst werden 10 woorden die in klank van het SN verschillen: *hering* ‘haring’, *väöl* ‘veel’, *zeut* ‘zoet’, *zoer* ‘zuur’, *bleik* ‘bleek’, *aad* ‘oud’, *sjlekke* ‘slakken’, *ploag* ‘plaag’, *deef* ‘dief’ en *daak* ‘dak’. Ook de voor het RM en zoveel andere Limburgse dialecten kenmerkende toonverschillen werden getoetst en wel met de volgende woordparen (met een dubbele punt is de stoottoon weergegeven, zonder een dubbele punt de sleeptoon): *graa:f* ‘graaf’ - *graaf* ‘graf’, *haa:s* ‘haas’ - *haas* ‘handschoen’, *sjoe:l* ‘bui’ - *sjoeel* ‘schuil’, *wie:s* ‘manier, melodie’ - *wies* ‘wijs, verstandig’.

¹¹ Dit laatste aspect van het onderzoek moet als enigszins dubieus beschouwd worden. Het is bekend dat informanten vaak inadequaat over hun gebruik van taalelementen rapporteren. Het probleem hoe de testresultaten zich tot de werkelijkheid verhouden, kan overigens ten aanzien van het hele onderzoek gesteld worden. Toch lijkt het onwaarschijnlijk dat de verhoudingen die bij het onderzoek te voorschijn komen, niet een afspiegeling van de verhoudingen in de werkelijkheid zouden zijn.

3.2.3. DE MORFOLOGIE¹²

De volgende onderdelen waren in het interview opgenomen:

de 3e persoon enkelvoud tegenwoordige tijd. Bij de sterke werkwoorden een een enkel zwak werkwoord heeft deze vorm een andere klinker dan de onbepaalde wijs; ook ontbreekt soms de uitgang. Getoetst werden: *sjloa:pe* ‘slapen’ - *hae sjlee:p*, *zegge* ‘zeggen’ - *hae zaet*, *gaeve* ‘geven’ - *hae gif*, *val:le* ‘vallen’ - *hae vel:t*, *zoepe* ‘zuipen’ - *hae zuup*, *sjter:ve* ‘sterven’ - *hae sjtur:f*, *sjloan* ‘slaan’ - *hae sjleit*, *sjtaele* ‘stelen’ - *hae sjteult*.

de verleden tijd. Anders dan in het SN is bij de zwakke werkwoorden het achtervoegsel in het RM altijd *-de* (dus nooit *-te*). Bij de sterke werkwoorden komt klinkerwisseling (Ablaut) voor maar die is niet altijd dezelfde als in het SN. Getoetst werden: *ruike* ‘roken van vlees of kaas’ - *ruikde*, *breken* ‘breken’ - *broo:k*, *make* ‘maken’ - *maakde*, *helpe* ‘helpen’ - *holp*, *sjtoan* ‘staan’ - *sjting*.

de meervoudsvorming bij de zelfstandige naamwoorden. In het RM kan het meervoud gevormd worden met behulp van een achtervoegsel: *-e*, *-s* of *-er*, van klinkerwisseling of toonverschil. Combinaties zijn mogelijk blijkens bijvoorbeeld *pesjtoor* ‘pastoor’ - *pesjteurs*, met uitgang *-s* én klinkerwisseling, en *hoa:s* ‘kous’ - *hoaze*, met uitgang *-e* en toonverschil. Verder komt er wel eens een meervoud voor dat gelijk is aan het enkelvoud: *sjoon* ‘schoen’ - *sjoon*. Klinkerwisseling, althans Umlaut, en toonverschil ontbreken in het SN (met uitzondering van de Umlaut in *stad* - *steden*). De uitgangen *-e* en *-s* zijn ook uit het SN bekend maar het RM kent naast *-e* niet de variant *-en* en in plaats van *-er* heeft het SN de uitgang *-eren*. Getoetst werden: *boks* ‘broek’ - *bokse*, *tejjer* ‘bord’ - *tejjers*, *vaam* ‘draad’ - *vaem*, *sjtein* ‘steen’ - *sjtei:n*, *ledder* ‘ladder’ - *ledders*, *boum* ‘boom’ - *buim*, *mets* ‘mes’ - *metser*, *hoon* ‘hoen’ - *hoonder*, *sjtoof* ‘kachel’ - *sjtoove*, *bein* ‘been’ - *bei:n*. (*Boks* en *sjtoof* respectievelijk *tejjer* en *ledder* werden getoetst omdat de informant hierbij ook “abusievelijk” een Umlautsvocaal of geen uitgang zou kunnen gebruiken.)

de verkleinwoordvorming. Ook in de verkleinwoordvorming wijkt het RM van het SN af: waar dat mogelijk is, vertoont het verkleinwoord een umlautsklinker en het achtervoegsel is doorgaans *-(s)ke* maar na een *t* of een *d* *-je*. Getoetst werden: *tang* ‘tang’ - *tengske* (zonder tussensjwa), *potlood* ‘potlood’ - *potleudje*, *boot* ‘boot’ - *beutje*, *hoak* ‘haak’ - *hääkske*, *zaeg* ‘zaag’ - *zaegske*, *paerd* ‘paard’ - *paerdje*, *dumpel* ‘deuk’ - *dumpelke*, *hart* ‘hart’ - *hertje*.

¹² Voor meer details over het RM zie de in 3.2.0 genoemde bronnen.

3.2.4. SYNTAXIS

De syntaxis bleek moeilijk te toetsen. De kwestie is namelijk dat er niet zo heel veel gevallen zijn waarin er een duidelijk verschil is tussen het RM en het SN. Verschillende items bleken achteraf dubieus te zijn omdat er niet van zo'n verschil sprake was. Een voorbeeld is het gebruik van *veur* 'om' in een zin als *dae spjóns is veur rame te wasse*. Dit *veur* (*voor*) beantwoordt weliswaar niet aan de standaardtaalnorm maar het kan ook in het westen frequent worden gehoord. Na kritische schifting bleven er 8 nummers over. Hiervan hadden er 6 betrekking op de zogeheten *band-lek*constructie en de constructie met possessieve datief, en 2 op een woordvolgordeverschijnsel, nl. dat er een zinsdeel vóór de gebiedende wijs kan worden geplaatst. Zowel de constructies als het volgordeverschijnsel komen in de hele oostelijke helft van het taalgebied voor (zie resp. Van Bree 1981 en Gerritsen 1991).¹³

De constructies werden getoetst door middel van plaatjes waaronder zinnen in het RM moesten worden vertaald en aangevuld. Zo was op een plaatje een meisje, genaamd Ans, te zien die duidelijk iets aan haar knie heeft. Daaronder stond als te vertalen en af te maken zinnetje: "Ans is gevallen en nu heeft ze..." (zie hieronder zin (2)). Wanneer de informanten geen adequaat antwoord gaven, bijvoorbeeld reageerden met "en nu heeft ze pijn", dan mochten ze op een behoedzame en verantwoorde wijze in de richting van een bruikbaar antwoord worden gestuurd, bijvoorbeeld met de vraag of ze het woord *knie* in hun aanvulling wilden gebruiken. Hieronder volgen de gegeven zinnen met tussen haakjes de mogelijke dialectische aanvulling:

- (1) Piet heeft in de modder gespeeld. Kijk maar: hij heeft (de bóks smerig)
- (2) Ans is gevallen en nu heeft ze (de knie kepot)
- (3) Vader heeft een ongeluk gehad. Kijk maar: hij heeft (de veurroet kapot)
- (4) Kees heeft door de plassen gelopen. Zijn moeder (dreugt 'm de veut)
- (5) Truus en Jan zijn erg bedroefd, want gisteren (is häör de huimiet 'hooiberg' aafgebrandj)
- (6) Die schaatser heeft bij strenge vorst een schaatstocht gereden. Kijk maar: nu (is 'm de baard bevroare/haet hae de baard bevroare)

Ter toetsing van het volgordeverschijnsel moesten de informant twee maal uit twee aangeboden zinnen de zin van hun voorkeur kiezen (wat is het beste RM?):

¹³ Ook twee idiomatische nummers: *Truus woont op de Hamsjstraot* en *ich weit neet waat aan mich is*, laten we buiten beschouwing. De eerste manier van zeggen werd nog vaak gekozen, de tweede nauwelijks. Het was overigens opvallend dat *veur* door de jongeren vaker gekozen werd (in 16% van de gevallen) dan door de ouderen (in 5% van de gevallen) terwijl bij Bakkes 1996 (206) de jongeren juist meer *om* kozen.

- (7) Gluif det maar! / Det gluif maar! ‘Geloof dat maar!’
(8) Det bedink ouch! / Bedink det ouch! ‘Bedenk dat ook!’

3.3. *Het Twentse interview*

In het TW interview kwamen goed vergelijkbare onderdelen voor. Ik geef daarvan hieronder een overzicht waarbij ik details weglaat en (kleine) verschillen tussen Haaksbergen en Enschede verwaarloos.

1. het lexicon. Hierbij moesten TW woorden in het SN worden vertaald of omgekeerd SN woorden in het TW: *onmeunig* > ‘geweldig’, ‘schaars’ > *beteun*, en werden TW woorden met behulp van plaatjes afgevraagd: *siepel* ‘ui’. N.B. In een paar items werden ook TW woorden getoetst die vormelijk lijken op SN woorden maar een duidelijk andere betekenis hebben, bijvoorbeeld *kuiern* ‘praten’. Deze TW woorden moesten in het SN worden vertaald of ze moesten in door de informanten gemaakte zinnestelsels worden gebruikt. Dergelijke items kwamen in het RM interview niet voor. In alle gevallen werd de informanten ook gevraagd of ze het woord (in die betekenis) nog zouden gebruiken (vergelijk noot 11).
2. de lexicale fonologie. Hierbij moesten SN woorden in het TW worden vertaald: ‘haring’ > *hering*.
3. de morfologie. Hierbij werden in vertaaltets getoetst:
  - 3.1. de 3e persoon enkelvoud tegenwoordige tijd bij de sterke werkwoorden en een enkel zwak werkwoord. Zoals (ook vaak) in het RM ontbreekt hier een uitgang en treedt er klinkerwisseling op: *bliven* - *hee blif* ‘blijven - hij blijft’.
  - 3.2. de verleden tijd van zwakke en sterke werkwoorden. Deze eindigt bij de zwakke werkwoorden in afwijking van het SN en het RM door het hele paradigma heen op *-n*: *maakn* - *ik maakn*, *wij maakn*¹⁴, en kan bij de sterke werkwoorden evenals in het RM een andere klinkerwisseling hebben dan in het SN: *sloapen* - *hee sleup* ‘slapen - hij sliep’.
  - 3.3. de meervoudsvorming bij de zelfstandige naamwoorden. Deze kan een uitgang vertonen (*-e*, *-s*, *-er*)¹⁵ of een vorm hebben die gelijk is aan het enkelvoud: *kloompe* ‘klompen’, *haazns* ‘hazen’, *keender* ‘kinderen’, *irapel* ‘aardappel(s)’. Verder is er de mogelijkheid van klinkerwisseling bij meervouden op *-e* en zonder uitgang: *stool* - *steule* ‘stoel - stoelen’,

¹⁴ Het meervoud van de tegenwoordige tijd gaat op *-t* uit: *wij maakt* ‘wij maken’.

¹⁵ In het TW is *-n* naast *-e* een aparte uitgang: *vaze* ‘vaas’ - *vazen*. Anders dan in het SN hebben we hier niet met varianten te maken. In het RM komt de meervoudsuitgang *-n* niet voor. Meervouden op *-n* zijn omdat ze als niet afwijkend van het SN zijn beschouwd, in het TW interview op één uitzondering na niet getoetst.

slag ‘slag’ - *slèèh* ‘slagen’. Grosso modo komt dit overeen met wat we in het RM aantreffen. Toonverschillen komen echter in afwijking van het RM niet voor.

- 3.4. de verkleinwoordvorming. Zoals in het RM treedt er Umlaut op waar dat mogelijk is en is het achtervoegsel *-(s)ke* of *-(t)je*. Laatstgenoemd achtervoegsel komt vooral voor na dentalen, *l* en *r*. Voorbeelden: *köpke* ‘kopje’, *pötke/pötje* ‘potje’, *stök(s)ke* ‘stokje’. Evenals in het RM kan de tussensjwa ontbreken: *lemke* ‘lammetje’.
4. de syntaxis. Evenals in het RM werden op een vergelijkbare wijze de *band-
lek*constructie en de constructie met possessieve datief getoetst. Verder werden nog 5 volgordes getoetst waarbij TW zinnestels met 4 of 5 gegeven woorden moesten worden aangevuld. De volgorde met een zinsdeel vóór de gebiedende wijs was hier niet bij.¹⁶

4. De resultaten

4.1. Verwerking

Er zijn twee manieren om structuurverlies te meten: het gemiddelde van de totale groep informanten (G) en de verhouding jong gedeeld door oud (J:O). Die twee manieren corresponderen met de twee manieren waarop we een taalverandering kunnen onderzoeken, in werkelijke en schijnbare tijd. Onderzoeken we in werkelijke tijd, dan betekent dit voor ons geval dat we kennis en gebruik van het RM in deze tijd afzetten tegen het oude dialect zoals dat in de in 3.2.0 genoemde werken geregistreerd is. Dat oude dialect stellen we dan op 100%, wat enigszins aanvechtbaar is: ook vroeger kunnen er al standaardtalige elementen in het RM zijn voorgekomen. Maar erg ver zal het zich niet van de 100% bevonden hebben: de grote invloed van de standaardtaal dateert immers pas van na de Tweede Wereldoorlog.¹⁷ Het gemiddelde geeft aan hoeveel van het oude dialect nog bij de groep informanten in haar geheel bekend blijkt te zijn. Onderzoeken we in schijnbare tijd, dan vergelijken we de beide leeftijdsgroepen, die van de jongeren en die van de ouderen, in het heden. We gaan er dan van uit dat de ouderen het dialect van vroeger vertegenwoordigen en de jongeren dat van tegenwoordig. J:O geeft aan hoeveel

---

¹⁶ De getoetste volgordes waren: *dat geet zo makkeluk nog nich, ik kan altied nich, ik zal hem het werk afmaken loaten, wij bunt gister noch waandelen west* (hier is ook een constructioneel verschil in het spel, namelijk het ontbreken van het infinitivus-pro-participio-effect) en *t rök hier net of de pap an is ebraand*.

¹⁷ Variatie en verandering, al dan niet reeds door de standaardtaal veroorzaakt, mogen we voor oudere perioden zeker niet (helemaal) uitsluiten. Zie voor de TW meervoudsvorming Van Bree 1986a en voor de RM Hamans 1985.

we van het oude dialect terugvinden bij de jongeren in vergelijking met wat we ervan terugvinden bij de ouderen.¹⁸

Bij de verwerking van de resultaten is een puntentelling toegepast. Voor een goede dialectische reactie is 1 punt toegekend, voor een niet goede uiteraard 0 punten. Een 0,5 punt is toegekend voor tussenvormen en voor hyper- of pseudodialectische vormen.¹⁹

Voor een overzicht van de resultaten zie tabel 2. In deze tabel is het volgordeverschijnsel niet opgenomen: het kwam maar weinig voor dat aan de volgorde met een zinsdeel vóór de gebiedende wijs de voorkeur werd gegeven; in totaal kwam dit slechts in 4,8% van de gevallen voor. Er is een aparte rij voor de polytonie; deze is echter ook in de klanken verwerkt. De gemiddelden van de niet met het dialect opgegroeide informanten (ND, allemaal jong) zijn apart gehouden; hun scores zijn dus niet verwerkt in de percentages van "jong". Een aparte kolom is er ook voor de gemiddelden van de 'Veldeke'-leden (VE, allemaal oud). Hun scores zijn ook verwerkt in die van de oudere informanten in het algemeen. Er is niet uitgesplitst naar mannen en vrouwen. De verschillen daartussen zijn slechts gering. Bij het gemiddelde totaal en bij J:O totaal komen beide seksen op dezelfde score uit: respectievelijk op 70% en 0,89.²⁰ Ter vergelijking zijn de getallen opgenomen van het TW onderzoek. De morfologie-onderdelen zijn apart onderaan geplaatst.

¹⁸ Als we met Labov aannemen dat mensen rond hun twintigste jaar de taal waarin ze zijn opgegroeid, goeddeels hebben verworven en we de gemiddelde leeftijd van de ouderen op 69 en die van de jongeren op 27 jaar stellen (vergelijk 3.1), kunnen we vaststellen dat de ouderen het dialect van 69-20=49 jaar geleden en de jongeren het dialect van 27-20=7 jaar geleden vertegenwoordigen. Als we uitgaan van 1997 als onderzoeksjaar, dan betekent dat dat we met het schijnbare-tijdsonderzoek globaal de periode 1948 (=1997-49) tot 1990 (=1997-7) omspannen. Met het werkelijke-tijdsonderzoek komen we verder in de tijd terug. Als we ervan uitgaan dat de grammaticale beschrijving in Kats 1939 (mede) het dialect van 70-jarigen representeert, dan komen we terecht in 1939-50=1889. Over de haken en ogen die er aan beide onderzoeksmethoden vastzitten, zie Boves en Gerritsen 1995, 245 e.v. of Van Bree 1996, 205 e.v.

¹⁹ Bij de woordenschat kon men zowel voor kennis als voor gebruik een punt krijgen. De puntentelling was bij kennis: 0 punten uiteraard voor gebrek aan kennis, 0,5 punt bij bekendheid met het woord zonder kennis van de betekenis en 1 punt bij het juiste antwoord, en bij gebruik: 0 punten bij het juiste antwoord in geval van kennis zonder dat men zei het woord te gebruiken, 0,5 punt voor bekendheid terwijl men zei het woord te gebruiken, en 1 punt bij het juiste antwoord bij kennis terwijl men zei het woord te gebruiken. Bij 0 punten voor kennis werd gebruik als "niet van toepassing" beschouwd.

²⁰ Ook als we uitsplitsen naar jong en oud en naar testonderdeel blijken er zich steeds niet of nauwelijks verschillen tussen de seksen voor te doen. Het patroon dat oudere vrouwen vooral op de oude dialectnorm gericht zijn en jongere vrouwen op de standaardtaalnorm, doet zich dus blijken het onderzoek in RM niet voor.

TABEL 2: RESULTATEN DIALECTONDERDELEN

	Roermond						Twente	
	oud	jong	J:O	G	ND	VE	J:O	G
woordenschat	72	56	0,78	65	19	70	0,73	43
klanken	88	81	0,92	85	58	92	0,85	80
- polytonie	76	56	0,74	68	63	92		
morfologie alg.	91	87	0,95	89	67	91	0,78	68
constructies	46	38	0,82	42	35	40	1,00	99
totaal gem.	74	66	0,89	70	45	73	0,84	72
3e pers.ekv.tt.	90	88	0,98	89	67	92	0,94	79
verleden tijd	85	78	0,92	82	67	86	0,58	46
meervoud znw.	91	83	0,91	87	54	89	0,78	58
verkleinwoorden	99	98	0,99	98	80	99	0,73	77

Toelichting: Met de getallen zijn behalve bij J:O altijd percentages bedoeld (uiteraard steeds berekend op het totaal aantal bruikbare reacties). J:O = jong gedeeld door oud. G = gemiddelde van de totale groep informanten. Voor ND en VE zie onder tabel 1.

4.2. Beschouwingen

Om te beginnen moeten we constateren dat er net als in TW ook in RM structuurverlies is opgetreden. Dat geldt ook voor die informanten die te kennen gaven dat ze met het dialect waren opgegroeid. Vergelijk hiervoor de totaal gemiddelden van oud en jong en J:O (respectievelijk 74% en 66% en 0,89). Waarschijnlijk komt dat doordat ook in RM de standaardtaal langzaam in de gezinssituatie doordringt. In ieder geval gaven de informanten dat zelf vaak als oorzaak aan. Het structuurverlies is echter, zoals te verwachten was, bij de niet met het dialect opgegroeiden (ND) aanmerkelijk groter: vergelijk het totaal gemiddelde van 45%. Deze getallen kunnen we echter ook anders waarderen: een percentage van 66% is nog altijd niet bijzonder laag, en eigenlijk is het verbazingwekkend dat ND nog op 45% komt. Blijkbaar pikken deze jongeren nog aardig wat dialect op straat op. Toch geeft maar één van deze informanten, en dan nog aarzelend, te kennen dat hij het RM gebruikt. Het lidmaatschap van 'Veldeke' blijkt praktisch niets uit te maken: vergelijk 73% met 74%.

Er zijn duidelijke verschillen per dialectonderdeel. We kijken eerst naar de lexicale aspecten. Bij het lexicon is er zowel in RM als in TW een sterk verlies; vooral het lage percentage van 19% bij ND is opvallend. De kinderen leren de typische dialectwoorden dus niet meer zo snel aan. In paragraaf 2 hebben we dit eraan toegeschreven dat ze niet zo vaak te horen zijn en dat ze ook een nogal losse verzameling elementen vormen. Verder moeten we er rekening mee houden dat typische woorden verdwijnen doordat de zaken die ermee aangeduid worden, in onbruik raken. In het interview zijn zulke woorden echter vermeden. Een uitzondering vormt het bidprentje.²¹ Veel beter doen, in RM en TW, de klanken het: die zijn veel vaker te horen en vormen ook een duidelijk systeem.²² De polytonie doet het iets minder goed dan de klanken in het algemeen. Bij deze uitkomst moeten we echter verdisconteren dat het verschil in toon voor niet-Limburgse onderzoekers nog wel eens moeilijk te horen is. Ter controle werden in het aanvullende interview onder jongeren nog een keer *haa:s* ‘haas’ en *haas* ‘handschoen’ en *graa:f* ‘graaf’ en *graaf* ‘graf’ voorgelegd met de vraag of men verschil hoorde en zo ja op welke wijze. 7 informanten hoorden in beide gevallen verschil, 1 informant hoorde in één geval verschil en 1 informant hoorde in beide gevallen geen verschil. Het verschil werd praktisch altijd in kwantiteitstermen weergegeven: de *aa* is langer in *haas* ‘handschoen’ en *graaf* ‘graf’, dus in het geval van sleптоon. Nog beter dan de klanken komt in RM de morfologie ervan af.²³ Dat geldt voor alle onderdelen. Dit deel van de grammatica blijft er dus goed in zitten.²⁴ In het TW scoort de morfologie lager (zij het gemiddeld nog wel hoger dan de inhoudswoorden). In de TW morfologie was dus het structuurverlies in het begin van de jaren ‘80 al verder dan in RM rond het midden van de jaren ‘90. Er zijn in TW ook duidelijker verschillen tussen de onderdelen.²⁵

²¹ Zie over de veranderingen in de RM woordenschat Bakkes 1999.

²² De dialectspreker kan ze ook als bij uitstek typerend voor het dialect ervaren en daarom graag gebruiken. Voor de typische dialectwoorden kan dat in mindere mate gelden, ondanks het feit dat de dialectminnaars nu juist over het teloorgaan van het lexicon klagen. Als hypothese kunnen we formuleren dat de sprekers door middel van de klanken aangeven met welke groep zij zich willen identificeren, door middel van de (inhouds)woorden welk peil van ontwikkeling zij hebben bereikt. Zie voor de verschillende waarde die taalelementen kunnen hebben, Hudson 1996, 41 e.v.

²³ Het verschil is volgens de chi-kwadraattoets op 5%-niveau significant. We moeten er echter rekening mee houden dat het hier om grote getallen gaat en dan levert de chi-kwadraattoets al gauw een significant verschil op.

²⁴ Ook bij Bakkes (1996) blijken, in het Montforts, de meervoudsvorming bij het zelfstandig naamwoord en het verkleinwoord betrekkelijk weinig verlies te vertonen: bij de jongeren in respectievelijk 12% en 14%, bij de ouderen beide keren in 3% van de gevallen.

²⁵ De verschillen in RM zijn overigens allemaal significant op 5%-procentniveau behalve

Diverse factoren kunnen bij deze verschillen een rol gespeeld hebben (zie Van Bree 1992). Dat de derde persoon het in het TW goed doet, kan er het gevolg van zijn dat het hier frequent gebruikte vormen betreft. Bovendien gaat het hier om opvallende klankverschillen in sterk beklemtoonde syllabe. Ook in het RM doet de derde persoon het goed zij het wel minder goed dan de verkleinwoordvorming. De verleden tijd is weinig frequent²⁶ en van opvallende klankverschillen is daarbij alleen sprake bij de sterke werkwoorden. De TW scores zijn dan ook laag en ook in het RM komt de verleden tijd op lage plaatsen terecht. De meervoudsvorming is weer frequenter maar profiteert niet overal van opvallende klankverschillen en is ook door een weinig doorzichtig patroon gekenmerkt. Zowel in het TW als in het RM neemt ze een middenpositie in. De verkleinwoordvorming doet het opvallend goed zowel in het TW als in het RM. Factoren hierbij kunnen zijn dat het hier om een tamelijk frequent procédé gaat dat ook door een grote doorzichtigheid is gekenmerkt; verder doen er zich duidelijke klankverschillen bij voor.

Vervolgens de constructies. Die doen het in TW opmerkelijk goed, in RM juist opmerkelijk slecht, slechter nog dan het lexicon (met uitzondering van ND). Ik heb sterk de neiging hier aan interviewtechnische oorzaken te denken. Het sturen in de richting van een adequaat antwoord is misschien niet altijd succesvol gebeurd: het onderzoek werd immers vooral uitgevoerd door interviewers die het “vak” nog moesten leren. Bovendien werd in TW wanneer het sturen “mislukte”, de constructie aan de informanten ter beoordeling voorgelegd. Keurden zij deze goed, dan werd daar ook een punt voor gegeven.²⁷ Bij het aanvullend interview onder jongeren (waarbij de items 1, 2, 4 en 5 werden herhaald) kwamen de constructies bij deze berekening uit op het hoge percentage 93% (alleen de verkleinwoorden doen het in het eigenlijke interview beter).²⁸ Mede op grond van het aanvullend interview neem ik aan dat de constructies in RM het in de werkelijkheid niet zoveel slechter doen dan in TW. Dat het woordvolgorde-item het zo slecht deed, kan aan een ongelukkige keuze gelegen hebben: misschien was de plaatsing

---

het verschil tussen de meervoudsvorming en de tegenwoordige tijd. Maar ook hier gaat het weer om (tamelijk) grote getallen. Zie noot 23.

²⁶ Bij interviews, vooral van mensen met weinig schoolopleiding, blijkt telkens weer dat de informanten moeite hebben met de vorming van de (onvoltooid) verleden tijd en graag uitwijken naar de voltooid tegenwoordige tijd.

²⁷ Bij een andere berekening werd gedifferentieerd naar bekendheid en spontane aanvulling. Dat leverde iets lagere getallen op, een gemiddelde van 87% en een J:O van 0,9. Hiermee bleven de constructies het hoogste scoren, weliswaar met die uitzondering dat de 3e persoon met een J:O van 0,94 nu iets hoger kwam te zitten.

²⁸ Bij de alternatieve berekening (zie noot 27) kwamen de constructies uit op 72%. Dit percentage ligt alleen hoger dan dat van het lexicon.

van een zinsdeel vóór de gebiedende wijs al in het oude RM een marginale mogelijkheid.²⁹

5. De productiviteit van de RM morfologie

Is een bepaald morfologisch patroon in het RM nog voor uitbreiding vatbaar? Wat gebeurt er in het RM met leenwoorden? Hoe wordt bijvoorbeeld van in oorsprong vreemde zelfstandige naamwoorden het meervoud of het verkleinwoord gevormd of van in oorsprong vreemde werkwoorden de derde persoon enkelvoud tegenwoordige tijd of de verleden tijd? De meervoudsvorming bij zelfstandige naamwoorden op *-er* of door middel van toonverschil wordt voor het RM als improductief beschouwd (Kats 1939, 157, Hamans 1985, 120). Toch hoeft dat niet uit te sluiten dat *-er* een keer bij een leenwoord als meervoudsuitgang wordt gebruikt of dat incidenteel toonverschil wordt toegepast. Veel waarschijnlijker is dat een frequenter patroon zich uitbreidt, Umlaut of meervoudsvorming met behulp van de uitgang *-e* of *-s*. De moeilijkheid is echter dat de doorzichtigheid van de meervoudsvorming te wensen overlaat. Zo is het meervoud bij *sjtapel* ‘stapel’ *sjtapels* maar bij *naagel* ‘spijker’ *naegel* en is het meervoud bij *bòks* *bòkse* maar bij *klòmpe* *klump*. Dat kan bevorderlijk zijn voor de met het (gesproken) SN overeenkomende meervoudsvorming op *-e* of *-s* zonder Umlaut of voor de SN vorming op *-en*. Bij de verkleinwoordvorming hebben we met een verregaand doorzichtig patroon te maken: de vorm van het suffix wordt bepaald door de structuur van het grondwoord en waar Umlaut mogelijk is, treedt deze op. Op grond hiervan valt te verwachten dat van leenwoorden gemakkelijk de typisch RM verkleinwoorden, dus met *-ke* en Umlaut, zullen worden gemaakt.

In Hamans 1985 wordt verslag uitgebracht van een onderzoek naar de manier waarop RM-sprekenden van aangeboden leenwoorden (zelfstandige naamwoorden) het meervoud vormen en een verkleinwoord afleiden. Hierbij kwam duidelijk naar voren dat er veel vaker typisch RM verkleinwoorden (met *-ke* en Umlaut) dan meervouden (met Umlaut) werden gevormd. In het aanvullende interview onder jongeren werd dit getoetst. Er werden 4 leenwoorden aangeboden met de opdracht daar een RM meervoud en, wat verderop in het interview, er ook een RM verkleinwoord bij te maken: *mormoon*, *astronaut*,

²⁹ Ook echter bij vorig onderzoek kwamen de woordvolgordes wel eens niet al te best te voorschijn. Zie voor Haaksbergen en Enschede Van Bree 1993 en voor Volendam en Katwijk aan Zee Van Bree 1983, 13. In het onderzoek in Borne (Van Bree 1992) bleken de woordvolgordes wél goed vanuit het dialect in de standaardtaal door te dringen. Verder is het bekend dat het Nederlands van buitenlanders nu juist vaak door afwijkende volgordes is gekenmerkt. De volgordes lijken dus toch (tamelijk) stabiel te zijn en goed te kunnen doordringen. Nader onderzoek is gewenst.

garnaal en *wok*. Bij het meervoud werd geen enkele keer Umlaut gebruikt. Wél bleken de informanten er zich goed van bewust te zijn dat het RM meervoud nooit op *-n* uitgaat. Bij de verkleinwoordvorming was er één informant die consequent de RM vormen maakte: *mormeunke*, *astronuitje*, *garnaelke*, *wökske*. De anderen gebruikten de SN vormen of verklaarden aarzelend dat vormen met Umlaut en/of *-ke* misschien toch wel mogelijk zouden zijn. Dat laatste gebeurde nog het vaakst bij *garnaal*: *garnaalke*, *garnaelke*, misschien omdat het hier een ingeburgerd woord betreft. Ook werden 4 niet bestaande woorden, woorden als het ware voor nieuwe snoepjes, aangeboden: *sprok*, *sjabool*, *klaboes* en *trak*. Hierbij werd alleen het verkleinwoord gevraagd. Merkwaardig was het dat hierbij vaker de RM vorm gemaakt werd: *sprökske*, *sjabeulke*, *klabuuske*, *trekske*, of althans een vorm op *-ke*: *sprokske* enz., misschien omdat men zich de aangeboden vormen gemakkelijker als RM woorden kon voorstellen.³⁰

6. Slot

Ter afsluiting kijken we eerst naar de beide centrale vragen die in paragraaf 1 geformuleerd zijn. De eerste vraag was of zich in RM dezelfde verliesvolgorde manifesteert als in TW. Bij de beantwoording van deze vraag laten we de syntaxis buiten beschouwing omdat de RM uitkomst daarvan als twijfelachtig moet worden beschouwd. Van de grote onderdelen houden we zo de inhoudswoorden, de lexicale fonologie en de morfologie over. Wat betreft de inhoudswoorden moet de vraag bevestigend worden beantwoord. Zowel in RM als in TW nemen die de laagste plaats in. De lexicale fonologie en de morfologie nemen echter wisselende plaatsen in: in TW komt de eerste hoger uit, in RM de tweede. Beide onderdelen scoren in RM echter zeer hoog en misschien is het, ondanks het feit dat er een significant verschil is (zie noot 23), beter aan te nemen dat ze het alletwee in RM gewoon goed doen en er van een hiërarchie eigenlijk (nog) geen sprake is. Kijken we naar de morfologische subonderdelen, dan zien we dat de derde persoon en de verkleinwoorden elkaar de eerste en de tweede plaats betwisten. Maar ook bij deze en bij de andere morfologische subonderdelen komt RM hoog voor de dag. Daarom zouden we ook hier kunnen aannemen dat er in feite nog geen hiërarchie in het spel is. De conclusie zou dus kunnen zijn dat afgezien van

³⁰ Een opmerkelijke uitkomst bij Hamans was ook dat er geen vormen geproduceerd werden met Umlaut plus een Nederlands achtervoegsel, dus van het type *tartaertje*. Een vergelijkbare implicatieve ordening *binnen* het woord werd ook geconstateerd bij de verkleinwoorden in het Kempenlands, het Noord-Limburgs en het Twents. Zie hiervoor respectievelijk Hoppenbrouwers 1990: 99, Vousten 1995: 88, 120 en Van Bree 1997. Ook de uitkomsten van het aanvullende interview wijzen in die richting.

de inhoudswoorden de RM onderdelen en subonderdelen nog maar weinig verlies laten zien en daardoor voor de toetsing van de V-stabiliteitshiërarchie niet zo geschikt zijn.

De tweede vraag was of het structuurverlies in RM van dezelfde omvang is als in TW of misschien groter of kleiner. Deze vraag kan vrij stellig worden beantwoord: het structuurverlies in RM is duidelijk kleiner. Bij alle onderdelen en subonderdelen komt (gelet zowel op G als op J:O) RM hoger uit, met uitzondering van de syntaxis die een merkwaardig geval blijft. Dit zou verband kunnen houden met de mate waarin er voor het dialect positieve waardering bestaat. Op het eind van deze paragraaf kom ik hierop terug. Bij de vergelijking moeten we er echter wel rekening mee houden dat het TW onderzoek 15 jaar eerder werd uitgevoerd dan het RM. In TW kan het structuurverlies intussen al weer voortgeschreden zijn.

De toestand van het RM, gemeten rond 1996-1997, valt dus gezien vanuit de oude norm niet tegen: de met het dialect opgegroeide jongeren brengen het er nog altijd niet slecht van af. Bij de dialectonderdelen treft ons vooral het RM blijven van de klanken en de morfologie, aanmerkelijk minder dat van het lexicon. Dat er bij het lexicon een sterk verlies optreedt, is een algemeen verschijnsel. Wanneer de dialectliefhebbers klagen over het verval van het dialect, dan denken ze ook in de eerste plaats aan het lexicon. Dat komt doordat ze zich van de inhoudswoorden goed bewust zijn en doordat zich in deze categorie de voor hen meest karakteristieke dialectelementen bevinden. Dat de constructies het in RM slecht doen, heb ik hierboven aan interviewtechnische oorzaken toegeschreven. Als we hiervoor op het aanvullend interview mogen afgaan, kunnen we ook voor RM aannemen dat de constructies zich goed handhaven. In hoeverre we dit ook mogen aannemen voor de woordvolgordes, is twijfelachtig. Een belangrijke vraag in dit verband is of bepaalde (morfologische) patronen nog productief blijken te zijn. De voorzichtige conclusie kan zijn dat van een dergelijke productiviteit inderdaad nog sprake is, zij het dan vooral bij een optimaal doorzichtig patroon als dat van de verkleinwoorden en vooral bij woorden die men als RM ervaart.

Wat kunnen we hieruit nu concluderen met betrekking tot de “vitaliteit” van het RM? Laat ik bij de beantwoording van deze vraag vooropstellen dat we hier zowel met een metafoor als met een metoniem te maken hebben: een taalvariëteit leeft natuurlijk niet zoals bijvoorbeeld een mens leeft; tegelijk gaat het hier welbeschouwd niet om een eigenschap van de taalvariëteit maar om een eigenschap van diegenen die deze variëteit gebruiken. Een bezwaar van het begrip ‘vitaliteit’ is overigens ook dat er een element van taalwaardering in de taalkundige beschouwingen dreigt te sluipen. Een dergelijke taalwaardering is hieronder niet de bedoeling. Positieve en negatieve

waardering worden vanuit het perspectief van het oude RM en de oude dialectsituatie geformuleerd.

De vraag is dus: zijn de Roermondenaars nog “vitale”, dat wil zeggen: tegelijk normvaste en creatieve, dialectgebruikers, die in verhouding tot de standaardtaal het RM een eigen identiteit laten behouden? Voorzover we deze vitaliteit mogen afmeten aan de mate van structuurverlies, is er voor de liefhebbers van het RM geen reden om heel erg pessimistisch te zijn. De taalkundige zal zich goed in deze conclusie kunnen vinden. Die vitaliteit manifesteert zich immers vooral in de grammatica. De leken onder de liefhebbers zullen het dialect aanmerkelijk minder vitaal vinden omdat zij primair op het lexicon gericht zijn. Maar de vraag is of ze niet te somber zijn: het is voor iedere taal een normaal verschijnsel dat woorden in onbruik raken wanneer de erdoor aangeduide zaken verdwijnen of wanneer ze weinig frequent in gebruik zijn en dat voor nieuwe zaken vreemde woorden worden ontleend. Wél zou het minder vitaal zijn wanneer de centrale woordenschat werd “aangetast”. Dat valt voor het RM echter moeilijk vast te stellen omdat er op dit punt van oorsprong al niet zo veel verschillen tussen RM en SN bestaan.

Het is overigens gebruikelijker het begrip ‘vitaliteit’ met het functioneren van een taalvariëteit te verbinden; in hoeveel en welke situaties wordt het nog gebruikt en aangeleerd? Een dialect, in het algemeen een taalvariëteit, kan op twee manieren “ten onder gaan”, nl. doordat het, als gevolg van structuurverlies, steeds meer op de dominante variëteit gaat lijken én doordat de mensen er gewoon mee ophouden haar te spreken. Wat het gebruik betreft, bij de gespreksvragen gaven 83% van de ouderen en 80% van de jongeren te kennen dat ze het dialect nog regelmatig gebruikten. Vooral de 80% van de jongeren is een verheugend percentage. (Bij de niet met het dialect opgegroeiden was dit percentage slechts 6%.) Maar een andere vraag is belangrijker: hoeveel jongeren leren het dialect nog aan? Er kunnen steeds meer Roermondenaars komen die niet meer met het dialect opgroeien. In TW wordt het bij het zoeken van informanten al moeilijk - is me gebleken - jonge mensen te vinden die van zichzelf durven te verklaren dat ze dialectspreker zijn. Dit effect tekende zich ook al enigermate in RM af.

Wat er met het RM zal gebeuren, is een kwestie van afwachten. Uiteindelijk hangt het lot van het RM van de Roermondenaars zelf af: hoeveel waarde kennen ze aan het dialect toe en zijn ze bereid om daar praktische consequenties aan te verbinden? Bij de gespreksvragen bleek dat 93% van de ouderen de “achteruitgang” van het dialect betreurde tegenover 75% van de jongeren en dat de ouderen voor 75% het dialect mooier vonden dan de standaardtaal tegenover zelfs 81% bij de jongeren. Dit zijn opnieuw verheugend hoge percentages. De niet met het dialect opgegroeiden betreurden maar voor 36%

de achteruitgang maar bleken wel voor 63% het dialect mooier te vinden. In attitudineel opzicht doet het RM het dus niet slecht. We moeten echter, zoals bij elke attitude, afwachten of dit zich ook in gedrag zal manifesteren.

Bibliografie

BAKKES, PIERRE

- 1996 *Variatie en verandering in het Montfoorts. Taalstructurele en sociolinguïstische aspecten van een veranderend dorpsdialect*, proefschrift Nijmegen, Amsterdam, P.J.Meertens-Instituut, 1996.

BAKKES, PIERRE

- 1999 'Roermond. Wordt *Remunjs* Roermonds? Nevver neet!', in: Joep Kruijzen en Nicoline van der Sijs (red.), *Honderd jaar stadstaal*, Amsterdam/Antwerpen, Uitgeverij Contact, 251-262.

BOVES, TOM & GERRITSEN, MARINEL

- 1995 *Inleiding in de sociolinguïstiek*, Spectrum (Aula).

BREE, CORNELIS VAN

- 1981 *Hebben-constructies en datiefconstructies binnen het nederlandse taalgebied. Een taalgeografisch onderzoek*, proefschrift Leiden.

BREE, COR VAN

- 1983 *Het dialect in deze tijd*, rede Leiden.

BREE, COR VAN

- 1985 'Structuurverlies en structuurbehoud in het dialect van Haaksbergen en Enschede. Een onderzoek naar verschillen in resistentie', in: *Leuvense Bijdragen* 74, 1-35.

BREE, COR VAN

- 1992 'The stability of language elements in present-day eastern Standard-Dutch and eastern Dutch dialects', in: *Dialect and Standard Language...in the English, Dutch, German and Norwegian Language Areas*, Amsterdam enz., North-Holland, 178-203.

BREE, COR VAN

- 1996 *Historische Taalkunde*, 2e druk, Leuven/Amersfoort, Acco.

BREE, COR VAN

- 1997 'Changes in diminutive formation in the eastern Dutch dialect of Twente, in: Jadranka Gvozdanovic (ed.), *Language Change and Functional Explanations*, Berlijn & New York, Mouton de Gruyter, 143-178.

BREE, COR VAN

- 2002 'De morfologie van het Stadsfries', in: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 41-58, 133-150.

COETSEM, FRANS VAN

- 2002 *A general and unified theory of the transmission process in language contact*, Heidelberg.

GERRITSEN, MARINEL

- 1991 *Atlas van de Nederlandse Dialectsyntaxis (AND)*, 2 dln., Amsterdam, Meertens-Instituut.

Roermond. Een onderzoek naar structuurverlies

- HAMANS, CAMIEL
1985 'Achteruitgang van het dialect?', in: Johan Taeldeman & Hilde Dewulf (eds.), *Dialect, standaardtaal en maatschappij*, Leuven & Amersfoort, Acco, 113-135.
- HOPPENBROUWERS, COR
1990 *Het regiolect, van dialect tot Algemeen Nederlands*, Muiderberg, Dick Coutinho.
- HUDSON, R.A.
1996 *Sociolinguistics*, 2e druk, Cambridge, Cambridge Press.
- KATS, J.
1939 *Het fonologisch en morfologisch systeem van het Roermondsch dialect*, Roermond-Maaseik, J.J. Romen & Zonen.
- KATS, J.
1977 'Het Roermonds, geen eenzaam model in het afbraakproces der dialecten', in: *Limburg Vandaag* 8, no. 17, 15, 17-18; no. 20, 17-19.
- KATS, J.C.P.
1985 *Remunjs Waordebook*, Roermond.
- SCHMITZ, J.
1978 *Kleine spraakkunst van het Roermonds dialect*, Roermond, Commissie "Kleine Monumenten Roermond".
- SIMONS, L.
1889 *Het Roermondsch dialect getoetst aan het Oud-Saksisch en Oud-Nederfrankisch*, Gent, Koninklijke Vlaamsche Academie.
- VOUSTEN, ROB
1995 *Dialect als tweede taal. Linguïstische en extra-linguïstische aspecten van de verwerving van een Noordlimburgs dialect door standaardtalige jongeren*, proefschrift Nijmegen.